

УДК 821.161.2-31

**І. Г. РОДІОНОВА**

м. Миколаїв

rodiof2015@gmail.com

## ЖАНРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ РОМАНУ НАДІЇ ГУМЕНЮК «ЕННА»

*У статті здійснено спробу репрезентувати роман Надії Гуменюк «Енна» як зразок масової літератури, що тяжіє до жанрової дифузії. Встановлено наявність ознак сентиментального, детективного, соціального та філософського романів.*

*Ключові слова: роман, мелодрама, романс, детектив, саспенс.*

Надія Гуменюк упродовж останніх 5–6 років доволі потужно просуває свою епічну продукцію на книжковому ринку. Так, її роман «Янгол у сірому» став дипломантом конкурсу «Коронація слова – 2011», «Енна» – лауреат конкурсу – 2013, «Вересові меди» – І премія конкурсу – 2015 р. Усі вони – це зворушливі й карколомні історії кохання на тлі багатостраждального українського ХХ століття, – допомагають читачеві зрозуміти себе та вибудувати власний «кодекс честі».

Об'єктом нашого зацікавлення у цій розвідці став роман «Енна», влучно схарактеризований Володимиром Шовкошитним: «роман про всепереможну любов як своєрідний код пам'яті, яку вона воскрешає, повертає й оберігає, про вірність, про суголося людських душ, про доброту і милосердя» [2, 8], а саме його жанрова специфіка.

Жанрові модифікації сучасної масової літератури окреслені науковими дослідженнями Нонни Копистянської, Олени Романенко, Софії Філоненко та ін. Систему жанрів сучасної популярної белетристики можна також встановити з рубрикації Інтернет-книгарень («Фоліо», «Бамбук», «Книгарня видавців», «Емпік», «Клуб сімейного дозвілля»). Проте недостатньо висвітлена у вітчизняному літературознавстві важлива тенденція у розвитку літератури «масового попиту» – взаємопроникнення жанрів (жанрова дифузія), що тягне за собою утворення метажанрів. О. Романенко трактує появу нових жанрово-стильових модифікацій в українській літературі кін. ХХ – поч. ХХІ ст. такими причинами як «різноспрямованість художніх тенденцій, поліфонічність, радикальне переосмислення семанти-

ко-стилістичних та жанрових орієнтацій мистецтва» [4, 267]. С. Філоненко пропонує умовно називати дві групи жанрів популярної белетристики: «адреналіновими» (бойовики, детективи, трилери, горори) та «ендорфіновими» (романтичні мелодрами, любовні романи, сентиментальні історії в жіночих часописах) [5, 160].

Роман Надії Гуменюк, на нашу думку, увібрав ознаки сентиментального, детективного, соціального та філософського романів. Виразною нотою «Енної» є мелодраматична тональність. В основі сюжету – розповідь про «дівчину в біді», яка самотужки намагається подолати проблеми, тому в творі Н. Гуменюк ми вбачаємо ознаки субжанру романсу. Це жанр сентиментальної прози, в якому представлена і нормативна жіночність (протагоніст – молода жінка, розумна й талановита), і бажана маскуліність (герой її роману). Разом вони втілюють універсальні стереотипи маскулінного й фемінного, постаючи зразком «ідеальної пари»: «Лише кохання й пов'язані з ним сімейні стосунки є абсолютною і головною цінністю для зразка жіночої долі, який стверджує любовний роман» [Ольга Бочарова]. Хоч Енну поважають і люблять на роботі (чого варте її прізвисько – «Журавочка!»), вона залишається прихильницею традиційних цінностей. Для Енни Сніжницької (вона ж Ірина Христинич, Ірис), найголовніша цінність – це родина. Любовний сюжет тут домінує. Окрім того, критеріями романсу є щасливий фінал, у якому одна героїня і один герой отримують таке бажане щастя; центральна тема твору концентрується навколо героїні / героя та їхнього пошуку кохання (хоча, тут є й друго-

рядні сюжетні лінії: щемке й трагічне кохання батьків Ірини: Віри й Федора Христичів та печально запізніле – Варвари Петрівни й Олександра Танасовича). Водночас, зауважимо: романсова форма відкрита і допускає включення елементів інших жанрів: детективу, соціальної історії, містики.

Виявляємо характерні ознаки детективу, передусім у специфіці розгортання сюжету: героїня знаходить коханого, втрачає його і знову повертає. Поглиблений психологізм у змалюванні героїні та її вчинків. Вона часто вдається до самопсихоаналізу: «Навіщо це тестування?... Що, як у мене роздвоєння особистості? Що, як я шизофренічка? Але я десь читала, що коли людина може так думати про себе, то вона не шизофренік» [2, 41], «Відчуваю, як у голові наростає біль. Виник десь посередині черепа, там, де сходяться всі нервові закінчення, і повзе, повзе на скроні, на чоло, на потилицю» [2, 43], «...галюцинації, видіння, незнайомі образи, голоси... Що це – симптоми? Симптоми чого? Дивно, але мені не хочеться, щоб ці видіння зникали» [2, 47] і т. д. Показовою є деталь втрати пам'яті головною героїнею. Цей художній прийом (амнезія) однаковою мірою поширений у масовій та інтелектуальній літературі. Ще Н. Фрай вважав його одним із вихідних для структури роману. Н. Гуменюк використала цей прийом для розкриття детективно-містичної загадки минулого героїні. Як виявилось, вона – Енна дитина з дитбудинку, над якою проводив свої експерименти «доктор Сніг», засліплений жадобою влади над людиною, мрійник, який понад усе прагнув керувати людською пам'яттю.

У результаті глибокого самоаналізу їй вдається розібратися в тому жасі, в якому вона опинилася: «Хтось рвучко висмикнув з моєї заблокованої пам'яті спогад, ніби один-єдиний пазл із цільної конструкції» [2, 56]. У дівчини розвинена інтуїція. Завдяки снам, видінням, галюцинаціям, як у детективі дія розгортається тут в часі назад, до розгадки (принагідно зауважимо, у трилері дія розгортається вперед, ближче до катастрофи). У романі Н. Гуменюк зрештою маємо оптимістичну розв'язку: злочинець лікар отримав справедливе покарання, закохані повертають свою любов. Є всі підстави вважати роман

«Енна» сучасною варіацією притчі про злочин і кару, про любов і вірність, про спорідненість кровну й духовну, про зраду й ненависть, а ще, це своєрідне нагадування: ніщо не минає безслідно, рано чи пізно навіть найпотаємніше стає явним і за все доводиться розплачуватися.

Жанротворчими факторами роману виступають позасюжетні елементи, зокрема, інтер'єр (опис таємного приміщення – лабораторії у будинку лікаря Сніжницького: «...ось він, підземний бункер, схованка доктора Сніга. Лабораторія генія чи лігво андроїда?.. На столі безладно розставлені колби, мензурки, склянки, темні пляшечки з якоюсь рідиною, розсипаний білий кристалічний порошок... А он там, у шафі, його теки... Одні поставлені косо-криво на полиці, інші накидані одна на одну стосами, але кожна має свій номер, наклеєний у лівому куточку, як картка в поліклініці» [2, 225]) та екстер'єр (замок-лікарня, видіння якого прориваються у сні-галюцинації: «Власне, це не зовсім будинок, а палац: похмурий, занедбаний, із облущеними стінами і заґратованими вікнами. Ґрати встановлено, мабуть, пізніше, бо вони геть не пасують до палацу і псують вікна, оздоблені маленькими амурчиками. В амурчиків відбиті крильця й облущені носи. За ґратами білють чийсь обличчя» [2, 47]), саме тут сталося самогубство Ядвіги: «На вежу виходить жінка... Білий одяг тріпоче на вітрі, руки розкинуті, її постать нагадує хрест. Але ось вона змахнула руками, ніби зібралася злітати. Ще мить – і з вежі справді хтось летить, наче камінь, кинутий згори» [2, 47]. Завдяки усім переліченим конститутивним елементам жанру (злочин, покійник, логіка, докази, дії за принципом «чесної гри») виникає відповідна атмосфера – незамінний елемент детективних історій. До того, варто означити роман як «жіночий детектив», що у сучасній літературі розвивається як опозиція до «чоловічих» жанрів (бойовик і трилер). Як зауважує С.Філоненко, «жіночий детектив» специфічний пропагандою традиційних сімейних цінностей, посиленням ролі любовної лінії» [5, 197].

Акцентуємо увагу на використанні Н. Гуменюк елементів саспенса. Цей художній ефект (тривалого тривожного стану) досягається

завдяки використанню особливого набору художніх прийомів (марення, сну, видінь, містики) для занурення читача в цей стан. Таким першим епізодом у тексті роману є дивний сон Енної, коли вона опиняється у незнайомому селі, відчуває тепло і любов незнайомця, проте «вона» – небажана невістка: «Відчуваю, як холодний листочок яблуні падає мені на груди і починає проростати, розростатися, збільшуватися, випускати корінці та пагони, перетворюватися на дерево, що проникає галузками в кожну клітину тіла. Я також стаю ніби деревом. Те перетворення таке болісне, що я ледве тамую крик» [2, 22]. Наступний тривожний сон, ніби продовження попереднього: «...Іду зеленою сільською вулицею... Підходжу до подвір'я. Хвіртка, що тільки-но похитувалася на завесах, різко зачинається переді мною, ніби чиясь невидима рука припасовує її до стовпчика. Намагаюся штовхнути, але не можу... Біля дерев'яної хати, фарбованої вохрою стоять дві жінки й чоловік... Ця молода жінка... Це ж я! Я? Ні, це Віра. Але тепер у неї на руках дитина. Немовлятко у білому згорточку... Усі троє дорослих приязно усміхаються мені, але хвіртки не відчиняють... Вони не відходять від хати – лагідно дивляться на мене і привітно махають мені руками. Тільки тепер до мене доходить: це не вітальні, а прощальні помахі. Жінки та чоловік ніби наказують мені йти далі. Але я не хочу проходити мимо. Не хочу – й усе. Я ж прийшла сюди, до них. Та хвіртка – наче цвяхами до стовпця пририта. Смикаю її з усіх сил, штурхаю коліном, розхитую туди-сюди, готова вирвати із завіс, розтрити...» [2, 35–36]. У цих снах-загадках – розкривається дитинство головної героїні, трагічна історія її батьків, про яких вона не пам'ятає. Сон для Енни – це не тільки можливість втекти від небажаної реальності (бути пацієнткою доктора Сніжницького), а, насамперед, потужна інтелектуальна робота, коли мозок задіює 85% нейронів, що сплять удень, і стрімко розкручує тугу спіраль загадковості. Як стверджує авторка роману «в дитячих літах закодовано суть і сенс, закладено програму майбутньої долі людини, можливо, саме там першопочатки наших «я»» [2, 29]. Напевно, саме тому Енна, як людина з частковою пам'яттю, сприймається

неповноцінною та небезпечною, її втаємничення викликає майже містичний страх у оточуючих, насамперед, у чоловіків. Усі сні Енни представляють логічний ланцюг, який веде читача до розгадки своєрідного психологічного ребуса.

У підґрунті сюжету «Енної» – соціальний конфлікт. І хоч Іринку та її коханого, Романа Ружина, не розділяє соціальна нерівність, та, попри усі потуги лікаря-«батька», вона пам'ятає справжню родину: матір Віру Василівну, позбавлену можливості викладати в сільській школі ідеологічну українську літературу, репресованого батька, жорсткого вбитого недремними служачками КДБ, смерть маленького новонародженого братика; згодом (у дитбудинку) її другою сім'єю стане дівчинка Богдана із такої ж «неблагонадійної» родини. Тож у романі Н.Гуменюк маємо не просто рефлексію на соціально-економічні реалії радянського суспільства ХХ століття, а образ героїні структурується авторкою як квінтесенція типових рис, притаманних народів, етносу, соціальній групі.

Отже, романом «Енна» Надія Гуменюк репрезентувала інваріант художнього моделювання світу відповідно до тенденції змішування жанрів. Нами спостережено в романі взаємодію любовного роману з історичною літературою, сентиментальної і пригодницької літератури (романтичний саспенс), історико-пригодницького роману з кримінальною та соціальною мелодрамою.

### Список використаних джерел

1. Герасименко Н. Любов як прихисток для душі / Ніна Герасименко // Віче. — 2014. — 14 серпня.
2. Гуменюк Н. Енна. Дорога до себе: роман / Надія Гуменюк ; передм. В. Шовкошитного. — Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014.
3. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: монографія / Нонна Копистянська. — Львів : ПАІС, 2005. — 368 с.
4. Романенко О. Семіосфера української масової літератури: Текст. Читач. Епоха / Олена Романенко. — К. : Приватний видавець Якубець А. В., 2014. — 364 с.
5. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр: монографія / Софія Філоненко. — Донецьк : ЛАНДОН — XXI, 2011. — 432 с.

**I. RODIONOVA**  
Mykolaiv

### **GENRE TRANSFORMATION OF THE NOVEL «ENNA» BY NADIA HUMENIUK**

*An attempt to represent the novel «Enna» by Nadia Humeniuk as an example of mass literature tending to genre diffusion is made in the article. The presence of signs of sentimental, detective, social and philosophical novels is established.*

*Key words: novel, melodrama, romance, detective, suspense.*

**И. Г. РОДИОНОВА**  
г. Николаев

### **ЖАНРОВЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ РОМАНА НАДЕЖДЫ ГУМЕНЮК «ЭННА»**

*В статье осуществлена попытка представить роман Надежды Гуменюк «Энна» как пример массовой литературы, которая имеет тенденцию к жанровой диффузии. Установлено наличие признаков сентиментального, детективного, социального и философского романов.*

*Ключевые слова: роман, мелодрама, романс, детектив, саспенс.*

Стаття надійшла до редколегії 25.09.2015

УДК 82-95 (477)

**Л. М. РОМАНЮК**  
м. Миколаїв  
romanuk99@gmail.com

## **ДИЛЕМА «ЄВРОПИ» І «ПРОСВІТИ» В ПАМФЛЕТАХ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО**

*У статті йдеться про ідейне підґрунтя літературної дискусії 1925–1928 рр., участь у ній вап'лянтського лідера М. Хвильового та його виступи проти плужанства, масовізму й «червоної просвіти».*

*Ключові слова: літературознавство, критика, дискусія, модернізм, стиль, памфлет.*

Література, як і мистецтво в цілому, є складовою частиною культури, в якій відображаються всі суспільно-політичні й духовні процеси, що притаманні суспільству на тому чи іншому етапі існування. В умовах відродження української культури особливого значення набуває вивчення суспільно-громадської та літературної діяльності фундатора українського культурного ренесансу, талановитого письменника і публіциста М. Г. Хвильового.

Цикли памфлетів Миколи Хвильового «Камо грядеши?», «Думки проти течії», «Апологети писаризму», полемічний трактат «Україна чи Малоросія?» сконденсували в собі все багатоманіття думок та ідейно-естетичних шукань періоду літературної дискусії в Україні

(1925–1928 рр.). Ці публіцистичні твори викликали гостру реакцію вульгарно-соціологічної критики та партійних ортодоксів.

Центральною для Хвильового – полеміста та публіциста – була проблема історичного буття України та української культури. Запечуючи москвофільські тенденції частини тогочасних літераторів, Хвильовий проголошував орієнтацію на Європу, на стилі та напрями європейського мистецтва.

Ідейне підґрунтя літературної дискусії було тісно пов'язане з національним відродженням, виходом української культури на європейський простір та усвідомленням її ролі в загальноцивілізаційному контексті.

Поштовхом до літературної дискусії стала криза в середовищі українських літераторів.